

OVER LIEDJES LIEFDE GEMIS EN NOG ZO WAT

Huub Oosterhuis Lezing 2024

Colet van der Ven

*Waar we ook heen gaan
waar je ook heen
waar ik ook
waar je ook heen
waar we ook heen gaan*

Dit liefdesgedichtje tekende Huub vele jaren geleden op in een handgeschreven en getekend boekje dat ik van hem kreeg - zoals hij er vele maakte voor velen. Waar ik ook heen, waar we ook heen, nooit meer niet... Een paar maanden geleden dook deze tekst op in een thematische bundeling van Huubs gedichten onder het kopje 'rouw'. Verrassend. Blijkbaar was dit gedichtje ook te lezen als een tekst over verbondenheid door de dood heen; al las ik het zo niet. Tegelijkertijd ook weer niet zo gek, veel van Huubs liedjes zijn meerduidig. Tom Löwenthal maakte er een compositie op en zo werd *Waar je ook* de muzikale vertolking van de titel van deze lezing: over liedjes, liefde en gemis. Minus het 'en nog zo wat'.

Om vertroosting, wek mijn zachtheid, dat wij volstromen, gij die de stomgeslagen mond verstaat, vluchtelingenlied, dat wij licht worden, er schreeuwt een mens onrecht, behoed de liefde, blinde ogen, om te zien een nieuwe aarde... een willekeurige greep titels uit de bijna zehonderd liederen van Huub. Maar hoe willekeurig ook, meteen lichten de belangrijke thema's uit zijn werk erin op: recht en onrecht, liefde, de vreemdeling, het menselijk tekort, licht, een nieuwe hemel en een nieuwe aarde.

In 1962 geeft Huub, negenentwintig jaar oud, in zijn eerste dichtbundel *Groningen* een opsomming van zijn 'liefste namen voor al wat omgaat in het heelaal'. Die liefste namen blijken er vijf: verte, licht, vriendschap, eeuwigheid, adem. Had hij in 2023, negenentachtig jaar oud, opnieuw een lijstje liefste namen opgesteld, dan zou eeuwigheid uit de top vijf getuimeld zijn. Verte was waarschijnlijk visioen geworden, liefde en gerechtigheid zouden de erelijst zijn binnengewandeld, vriendschap opnieuw zijn opgenomen, maar licht zou onbetwistbaar en onbetwifelbaar aan kop gaan. Licht van licht, ogenlicht, licht op water, schitterlichtverteverhaal, lichterlaaie, morgenlicht, lichtgestalte. Het wemelt van lichtwoorden. In zijn gedichten, in zijn liedjes.

'Om een liedje te schrijven,' zei hij eens, 'moet je door heel veel heen. Het is een zwaar ambacht. Maar als een liedje door de gemeente gezongen wordt, gaat de hemel open. Soms even.' Ik heb hem dat ambacht vaak zien beoefenen. In een stilstandende auto bij een pompstation, in nachtelijke uren op de bank of in bed, in tal van donkerbruine of neonverlichte kroegen, op ons eigen terrasje in het Zuid-Franse Saint Clair - voeten in het water -, op het lege koude Nederlandse strand op een klapstoel ingepakt met handdoeken en sjaals en een hoedje, zoals alleen hij zichzelf kon inpakken. Soms ontstond een tekst in een vloek en een zucht, soms gingen er jaren van vloeken en zuchten aan vooraf. En dan ineens, vaak op een onverwacht moment, klonk het: 'Het is klaar. Zal ik het je voorlezen?'

Huub gaf woorden aan het onzegbare, het ondenkbare, het onkenbare. En aan het hele scala van menselijke emoties: van passie tot moedeloosheid, van vertwijfeling tot verlangen. Klonk het zinnetje: 'Het is klaar', dan konden de woorden getoonzet en gezongen. Zingen kwam volgens Huub 'het dichtst bij het visioen. Je kan zingen wat je soms niet kan zeggen.' In *Zien soms even*, een boek uit 1972, wijdt hij een aantal beschouwingen aan de betekenis van zingen. In de voor hem zo karakteristieke taal beschrijft hij hoe zingen koorddansen is tussen woorden en woordenloosheid, spreken en zwijgen. Balanceren tussen vertrouwen - elkaar toezingen, groot zingen, verlegen zingen, een kleur zingen, open zingen en protest - zingen tegen de bierkaai, tegen de spoken, tegen het spervuur van feiten, tegen de vlammen in, uit de vlammen omhoog. Zingen als een poging om, balancerend tussen gelaten zwoegen en vertwijfeld protest, het geweten open te houden, de droom door te geven van mensen-zoals-zij-bedoeld-zijn. Zingend ter verantwoording roepen: mens waar blijf je nou, wanneer wordt je eindelijk mens? Zingend de hoop doorgeven: het kan, jij kunt het.

Huubs liedjes werden gevoed door oude veelbeproeft woorden van profeten en bijbelse dichters. En door nieuwe, minder beproefde woorden van eigentijdse poëten en politieke denkers. Maar vervolgens waren ze gekneed in de hem zo kenmerkende, eigennuttige, twijfelende, zoekende, hartstochtelijke, Huub-taal. Zijn overgave, erotiek, niet-weten, zijn in zichzelf verdeelde ik, zijn hoop en wanhoop: het zit er allemaal in. Huub ís zijn liedjes. En tegelijkertijd overstijgen ze hem. Daarom spreken ze ook zo aan, denk ik. Een liedje van Huub zingen is als een ontmoeting. Met wie? Dat laat hij in het midden.

Laat mij maar zingen zolang het nog kan.

Laat mij toch zingen zolang ik nog ben

bij mijn verstand en bij stem.

Wie zal ik zingen? Jou zal ik zingen.

Geen ander, geen vreemde,

jou alleen jou en weer jou.

'Er waren eens twee mensen. De een kon zingen, de ander kon luisteren. Zong de een over een boom, dan zei de ander: ik zie een boom die bloeit in de woestijn, wij rusten in de schaduw van zijn takken. Zong de een over de ander, dan zei de ander: ik ben jou.' En toen verdween de een met achterlating van de ander. Die zong en luisterde voor twee. Ze moest wel.

Het is aan het einde van de liedjespromotiereis door Amerika. De zomer zindert in de straten van New York. Meer nog dan de hittegolf heeft deze wervelende stad ons in haar greep. Op een vrijdagmiddag belanden we op een van onze dwaaltochten in de Emmanuel Synagoge in een zijstraat van Fifth Avenue. Vijf uur. Sjabbat. Geen toerist te bekennen. Hemelse muziek verwelkomt ons bij binnenkomst. Het duurt even voor we begrijpen dat achter een gordijn een koor a capella de sterren van de hemel zingt. We zitten, kijken, luisteren, laten ons vervoeren. Op een bepaald moment vraagt de rabbijn diegenen op te staan die het afgelopen jaar een persoonlijk verlies hebben geleden. Een tiental mensen staat op. De rabbijn richt zich tot hen met een gloedvol, adembenemend betoog over verlies, pijn, gemis, de rauwheid van rouw. Hij heeft de onverdeelde aandacht. De ruimte vult zich met tranen en troost. Na een minuut of tien verzoekt de rabbijn de rouwenden te

gaan zitten en weer klinken die engelachtige a capella tonen. Aangrijpend, ontroerend. We praten er lang over na.

Het Jodendom kent meer van dergelijke, krachtige rouwrituelen. Zoals het zevendaagse sjiwwen zitten. De rouwenden zetten zich op lage stoelen of op de grond, symbool van diep verdriet. Ze scheren zich niet, knippen hun haren niet, dragen geen schoenen, verlaten het huis niet, scheuren hun kleding op de plaats van hun hart. Een week lang gebeurt alles anders, is niets normaal. Wat klopt met de ervaring van een rouwende. Niets is normaal, alles is ver, de liefste het verst. Toch wonderlijk als ik om me heen kijk en beseft hoe alledaags en alomtegenwoordig dat abnormale is.

De dag voor het overlijden van Huub scheur ik tijdens het spelen met kleindochter Mael mijn meniscus. Een paar weken later kijk ik naar een röntgenfoto terwijl de arts mij wijst op bepaalde plekken: wat wit is zou zwart moeten zijn of andersom. Kraakbeen weg. Het voelt alsof niet alleen in mijn knie, maar ook in mijn hoofd en in mijn hart en in mijn ziel kraakbeen weg is. 'Je moet er maar mee leren leven,' zegt de arts. 'Weg is weg.'

Negen april, zijn sterfdag, is voorbij gegaan. Vijftien april, de begrafenis is voorbij gegaan. Buiten wordt het lichter en groener, binnen wordt het kouder en kaler. Eerst tel ik de uren, dan de dagen, dan de weken, dan de maanden en na een jaar houdt het tellen op. Tellen bezweert niets. Niet de tijd, niet de dood.

Soms mijmerde Huub over de vele mensen in zijn leven: passanten, vrienden, beminden, vreemden, die naamloos verdwenen in de dood of in het leven. Waarvan alleen nog flarden in dromen of flitsen in geuren en klanken. Waarnaar alleen nog heimwee. Dan zei hij met weemoed in zijn stem: kon ik ze terugroepen. Rapen als witte stenen.

*Alle in vleugen van
geuren herinnerde
klanken van namen*

*meeste in dromen
opdoemend, bekenden?
beminden?*

*vreemden die mij
passeerden, omspinnen
doordrenkten*

*weinigen, weet niet meer wie
enkelen weet nog maar waar*

*twee drie stille gezellen
meegaande even en
naamloos verdwenen*

*kon ik tevoorschijn je
roepen*

uit wirwar en leegte

*kon ik je rapen
uit zondorschenen
water*

als witte stenen

Met Huubs overlijden leek dat hele fijnmazige onzichtbare weefsel tussen ons en om ons heen uit elkaar getrokken. Onze gedeelde geschiedenis was nu alleen nog van mij. Terwijl hij als schatbewaarder van onze herinneringen fungeerde. Weet je nog... zei hij dan. Even was ik bang dat mij alleen flarden en fragmenten zouden resten. Maar ik had buiten de rouw gerekend, die wispelturige gast, die me op de meest onverwachte momenten bij mijn lurven grijpt. Wanneer mijn oog valt op de grijs gekeken dvd van Fellini of het favoriete groene borrelglaasje uit Dresden, wanneer ik de klanken van Monteverdi's vespers uit de radio hoor of een verloren welterustenbriefje onder de bank vind; allemaal rode draden die lang vergeten herinneringen lostrekken.

Je weet vaak niet wanneer iets voor het laatst is. Een laatste etentje, een laatste nacht, een laatste zoen, een laatste zin, een laatste blik. Het einde overvalt, overkomt, overrompelt je. Althans, zo verging het mij.

Ik pak de doos met foto's, blader terug in de tijd. Hier wisten we nog niet dat hij ziek was, hier wandelen we nog de lange lus van het Vondelpark, hier dansen de kleinkinderen het stof uit het tapijt en het vuur uit hun voeten, hier is hij verhit aan het schrijven in een bergdorpje in Italië, hier zijn we aan het schaken, hier doopt hij de kleinkinderen, hier trouwt hij de kinderen, hier zingen we een lied voor zijn zeventigste verjaardag, hier voor zijn zestigste, hier beklimmen we samen de rotsen, hier houdt hij de toespraak op de begrafenis van zijn moeder, hier zit ik bij hem voor op de fiets. We worden jonger en jonger. En daar waar onze liefde begon, houdt het op.

Ik kijk naar de kale, beijzelde wintertuin, naar de lanterfanterende sneeuwvlokken. Het glas beslaat. Ik denk aan een regel uit een lied van Huub: 'monden ademen op ruiten, vingers tekenen harten daarin.' Ik adem op de ruit en mijn vinger zoekt onhandig een weg op het beslagen raam. Ik probeer hem, ons te tekenen zoals hij de kinderen, de kleinkinderen, vrienden, mij ving in kleurige, kronkelige, Lucebert-achtige lijnen. Vergeefs. Ik veeg met mijn arm het raam schoon. Waar is hij, waar zijn wij? Geen idee. 'Hoe zeer veel stiller dood dan slapen is', schreef de dichter J.C. Bloem. En hoeveel killer. Aanwezigheid wordt afwezigheid. Tegelijk maakt niets zo aanwezig als de dood. 'Mensen die leven zijn er. Ergens. Die zie je straks, of morgen of misschien over een paar jaar. Die kun je gerust even vergeten. Maar de dode is er altijd.'

In een column in *Het Parool* schreef Femke van der Laan, echtgenote van de voormalige burgemeester van Amsterdam, dat muziek luisteren niet meer ging na Eberhards overlijden. Bij ontelbaar veel nummers schoot ze vol, het maakte niet uit waarmee ze bezig was of hoe ze zich voelde. Dus zette ze een streep door alle liedjes waarnaar ze samen luisterden, door alle nummers waaraan mooie herinneringen kleefden. En toen door alle nummers waar ze een hekel aan hadden en vervolgens door alle neutrale liedjes. Het scheelde een hoop

tranen. Mij lukte het niet om door alle liedjes die Huub met mij verbinden, een streep te zetten. Ik hoef op zondagochtend maar een voet in de Dominicus of de Ekklesia te zetten of zijn woorden waaien me tegemoet op klanken van een van zijn begenadigde componisten. Soms is dat pijnlijk, vaker genade. Dan maar een paar tranen meer. Of een hele emmer. Zoals bijna een jaar lang gebeurde bij de laatste compositie van Tjeerd op de laatste tekst van Huub. Alsof hij wist. Hij wist waarschijnlijk.

*Hij sprak op de zevende dag
Ik heb de lichten ontstoken
de aarde in mensen gegrondvest
de zeeën gespreid voor dolfinen
de hemel voor vogels en sterren
nu is het even genoeg
nu is het rusten maal rusten
mijn sabbat, mijn zevende dag
De hemel vol vogels en sterren
nu is het even genoeg*

*Jij, die je krachten geeft om aarde en hemel te hoeden
jij, met de last op je schouders te zorgen voor lichaam en ziel
ik schenk je de zevende dag om jezelf te hervinden
dag van rusten maal rusten
en dat wij vinden elkaar
nu is het even genoeg*

Als jongen was hij moeilijk in het gareel te houden. Rebels. Een herinnering van Huub. 'Ik was tien en kreeg honderd strafregels. "Ik moet mijn grote mond houden". Hoe kwam ik aan die grote mond? Ik zou het niet weten. Hoe kwam ik aan mijn "ik" dat behalve uit een grote mond, ook uit een lang dun lichaam bestond met een veel te groot hoofd vond ik zelf, met een bril ook nog.' Grote mond, groot hart, kleine mond, groot hart, grote mond, klein hart, kleine mond, klein hart. Maar onverminderd rebels. Zijn leven lang. Geen gareel dat hem paste. Rebels én driftig. Al wist Huub dan niet hoe hij aan die grote mond kwam, hoe hij aan zijn drift kwam wist hij als geen ander. Die stroomde rijkelijk door de genen van zijn voorvaders aan de Oosterhuizenkant. Maar hij vond dat er in de loop van één eeuw grote evolutionaire sprongen waren gemaakt. Met een licht triomfantelijk lachje kon hij zeggen: 'Mijn opa hield na een driftbui drie weken zijn mond, mijn vader drie dagen en ik nog maar drie uur.'

Ter ere van Huubs priesterwijding in 1965 hield vader Oosterhuis een liefdevolle speech aan de feestdis. Hij richtte zich tot zijn tweede zoon met de volgende woorden: 'Toen jij twaalf jaar geleden, en dat nogal abrupt, je voornemen priester en zelfs jezuïet te worden aan ons kenbaar maakte, zijn wij hiervan min of meer geschrokken. Vooral je moeder kon zich moeilijk voorstellen hoe jij, die in je kinderjaren toch heus niet zo'n volzaam en ongecompliceerd mannetje bent geweest, die voorts bepaalde bohementrekken vertoonde, zo plotseling kon opteren voor het samenleven in een orde, waarvan althans de indruk bestaat dat een zekere militaire discipline haar niet vreemd is. Overigens merk ik hierbij op dat je in je kinderjaren er vaak blijk van hebt gegeven het devies "het doel heiligt de

middelen” gaarne te volgen.’ En hij gaat verder: ‘Voor mij is significant geweest hetgeen je mij zei bij je vertrek naar de orde: “Ach vader, ik neem afscheid van mijzelf.”’ (Het ontbrak de achttienjarige Huub niet aan enig gevoel voor melodrama). ‘Gelukkig meen ik te kunnen vaststellen dat jij in velerlei opzicht weer geheel tot je zelf bent teruggekeerd.’ Tot dat eigenzinnige, rebelse, soms roekeloze, mateloze, moedige zelf.

De oorlog had hem gevormd. Dat vertelde hij vaak. Oorlog was voor hem ‘chaos, de terreur van het toeval’. ‘Alles is onveilig en niets of niemand hoort meer bij elkaar, de bomen niet bij de aarde en de vogels niet meer bij de bomen en de zon niet meer bij de mensen en de kinderen niet meer bij hun ouders en niets komt ooit meer goed.’ In het gedicht ‘20 juni 1943’, waarin hij beschrijft hoe hij ooggetuige is van een razzia in Oud-Zuid staat de regel: ‘Ik dacht even dat een gele ster mij riep: wat doe jij verder met je leven.’ Later zei hij over die zin: ‘Als die vraag je gesteld wordt, wat doe jij met je leven, dan kom je jezelf tegen. Je schrikt van jezelf en je schaamt je. Doe ik zo? Ben ik zo dat ik een ander laat barsten? En dan kan er een gewetensonderzoek volgen.’

Na die oorlogschao het geluksgevoel van de bevrijding. ‘Wie ooit in die toekomstverwachting heeft gewoond, kan niet meer toe met minder. Nooit. Schaamt zich voor oorlog elders, voor de wereldhonger, de grondeloze armoede, de mechanismen van het onrecht.’ Zo werkten oorlog en bevrijding in hem door. Een leven lang.

Over dat leven zei hij eens dat hij het moeilijk vond te vangen in woorden en niet mee kon in welke vereenvoudigde interpretatie dan ook. Net zomin als hij uit de voeten kon met een vereenvoudigde interpretatie van het ‘ik’, zijn ‘ik’. Gelaagd was hij. Complex. Vol innerlijke tegenstellingen. ‘Delf mijn gezicht op / ik heb gezichten meer dan twee / wie mij ontmaskert zal mij vinden.’ In Huubs beleving was zijn ik een wij. Innerlijk voelde hij zich van alles tegelijk. Hij benoemde de vele ikken in zichzelf ooit als volgt: ‘Odysseus is mijn eigen zwervende dromende ziel, Prometheus is mijn alles riskerende ik, Sisyphus is de gedoemde in mij, Apollo is mijn extatische hart, onverwoestbaar als de zon. Hebben ze ooit bestaan zoals ik besta? Ze bestaan in mij.’

Ook het begrip geluk was voor hem niet eenduidig. Huub maakte eens een ommetje - stapje voor stapje - met een van zijn leermeesters en vrienden die hij diens laatste levensjaren wekelijks bezocht: de Joodse advocaat en schrijver Abel Herzberg. ‘Ik ben toch altijd maar zwaar en somber,’ zei Abel. ‘Schmerzberg hebben ze me genoemd. Dat is die Russische prik in mijn botten. Ik ben een last voor mijn omgeving. Ik maak mezelf niets wijs.’ Wanneer hij twintig minuten later weer thuis in zijn stoel zat, zei hij: ‘Maar ik ben de gelukkigste mens die ik ken.’ Deze zin heb ik Huub vaak horen zeggen nadat hij had zitten somberen over de wereld, het leven, anderen, mij, zichzelf. Huub had een zware grondtoon. Het woord geluk schoot tekort om zijn eigen ingewikkelde bestaan te typeren. Geluk was altijd een mengeling van verschillende tinten. Het betekende: kunnen leven met alle tegenstellingen in jezelf; een paar mensen om je heen die je goed vinden zoals je bent; het betekende groei door beproevingen en pijn heen.

Geluk betekende ook niet afgescheiden zijn, overgelaten aan jezelf. Niet onvindbaar, vervreemd, maar verbonden. Horen bij een bezielde verband. En dat bezielde verband vond hij, behalve in het eigen gezin, in gemeenschappen die samenkomen rondom het bijbelse verhaal, rondom poëzie, rondom een politiek ideaal. En als hij zo’n gemeenschap niet vond,

ondernam hij zelf een poging er een te creëren. Daarom bouwde hij huis na huis. De Populier, de Balie, de Rode Hoed, De Nieuwe Liefde. Huizen waarvan hij hoopte dat alles er zou kunnen wonen. Huizen voor bezielde verband, waar beschaving opnieuw inhoud zou krijgen, boven de chaos uit. Een onmisbaar onderdeel van dat beschavingsoffensief was poëzie, door Martinus Nijhoff omschreven als 'de tintelende taal van een achter alle kwaad verrijzende dageraad'.

Huub was een Holle-Bolle-Gijs poëzielezer. Kocht alles, las alles. Poëzie, daarvan was hij overtuigd, leert ons nuances verstaan, stembuigingen, boven- en ondertonen. Verdiept ons begrip voor anderen. En onze zelfkennis. 'Ik ben een uime een mo een mist van toneelhaar', schreef Lucebert. Huub herkende zijn maskerades in die tekst. En in de gedichten van Ida Gerhardt zijn kwetsbaarheid en liefdeskracht en in de psalmen zijn gevoelens van zevende hemel en afgrond. En in een gedicht van Slauerhoff - dat hij jaarlijks voorin zijn agenda plakte - de ambivalentie van het geroepen zijn. 'Mijn belegerd leven / lijkt soms een voorlopige vestiging van een toekomstig rijk / Ik moet het houden / Doe vaak wanhopige pogingen om ontijdig op te breken / als ik lijd aan het heimwee naar de zalige streken / die ik verdedig en zelf nooit bereik.' Hij at en dronk poëzie. Dagelijks verslond hij een van de vele honderden dichtbundels uit de nu verweesde poëziekast.

Man van de innerlijke tegenspraak, man van de uiterlijke tegenspraak. Ketter en profeet. Tegenover de vrijemarktideologie beleed hij trouw aan de linkse kerk, voor hem geen scheldwoord maar een geuzennaam. Tegenover het dogmatische verkerkelijkt theologische denken bepleitte hij een open rabbijnse lezing van het oude boek. Tegenover de neiging om je terug te trekken in je eigen schulp en stulp, riep hij op zo te leven dat iemand 's nachts op je deuren en luiken durft te bonken. En zo leefde hij. Mensen kwamen bonken op deuren en luiken. In de nacht maar ook overdag. Ik heb vaak met bewondering gadeslagen hoe hij de deur opende, de telefoon opnam, geld gaf, zijn oor leende, en opnieuw en weer. Hoe hij eindeloos veel kaartjes en brieven schreef. Kisten vol. De laatste jaren met engelengeduld vanwege zijn haperende handschrift. Geschreven getuigenissen waarover hij dichtte: 'inlevingen deemoedig / vingertoppen die langs welvingen van voeten gaan / bijna zonder aanraken / mochten zo mijn brieven zijn geweest, alle duizend handgeschreven / duur verzegeld / zacht op harten af.' Zacht op harten af, dat waren ze. En soms hard op harten af.

Ik stap het verstofte antiquariaat in Zuid binnen. De bel klingelt en achter in de ruimte, boven aan een klein trappetje staat de Joodse eigenaar, zesentachtig, aan wie het niet gegeven is om nog veel te zien of te horen. 'Ik kom bij u een schuld inlossen van mijn man,' roep ik. Huub wilde een antiek bakje - verjaardagcadeautje - kopen, maar had geen cash geld bij zich. 'Neem maar mee, het zal er nog wel van komen,' had de eigenaar gezegd. Het was er niet meer van gekomen. 'Mijn man is ziek geworden en overleden,' zeg ik. 'O wat spijt me dat. Wie was uw man?' Als ik Huubs naam noem, pakt hij de leuning vast en begint te huilen. 'Neem me niet kwalijk,' zegt hij, 'maar het was zo'n goede man. Wel een beetje een Schmutz met die kalknagel en die jas, maar zo'n goede man.' Hij stommelt het trapje af, strijkt over mijn wang, zegt: 'Zo'n jong ding nog', om er haastig aan toe te voegen - in de verte lijkt hij een flard te hebben opgevangen van me too -: 'Ik bedoel er niets meer hoor.' Dan pakt hij een menora uit de hoek met judaïca in de winkel, haalt zeven kaarsen uit een la, zet ze in de kandelaar en steekt ze aan. Opnieuw tranen. Zachtjes zegt hij, meer tegen zichzelf dan tegen mij: 'Er bestaan nog goede mensen'.

Vaak als ik Huub in gesprek zag, moest ik denken aan een midrasj, een verhaal uit de Talmoed, over rabbi Chija. Al zat de kamer vol studenten, toch had elke student het gevoel dat hij de enige was in de ruimte en de rabbijn zich persoonlijk tot hem richtte. In de honderden brieven uit alle windstreken na Huubs dood las ik hoe hij mensen het gevoel had gegeven hen te kennen, te herkennen. Zij wisten zich gezien, gehoord, met hem verbonden. Ze wisten zich bijna zonder uitzondering 'speciaal' voor hem. Hij was in staat mensen te verrassen, te troosten, te bemoedigen, in beweging te brengen, te ontroeren. Soms door een contact van jaren, soms door één zin, één handgeschreven kaartje, één hand, één aanraking, één telefoontje, één gedicht. Grenzeloos pastoraal. En paradoxaal genoeg betekende de ervaring van onverdeelde aandacht voor velen ook dat sommigen zich niet gezien voelden. Hem ervoeren als een man op afstand.

Huub had een talent voor bewonderen. Zo kon hij schertsend zeggen dat hij jaren een intense en gelukkig makende verhouding had met de Italiaanse schrijfster Natalia Ginzburg. Hij had met name haar boek *Mensen om mee te praten* stukgelezen en er in de kantlijn een half boek bij gekrabbeld. Hij voelde zich door haar begrepen, weersproken, getroost. Bijna verbaasd kon hij zeggen: 'En dat door iemand die me nooit heeft gezien en van mijn bestaan niet weet, maar die blijkbaar over het vermogen beschikt een geschreven gemeenschap tot stand te brengen.' Zoals hij zelf. Maar dat zei hij er niet bij.

Hoe Huub over liefde dacht, heeft hij in vele prachtzinnen in brieven, kaartjes, kattenbelletjes, essays en liedjes neergeschreven. Liefde was, net als het woord 'geluk' en het begrip 'ik' niet eenduidig maar complex. Hij schreef daarover in alle toonaarden en kleurschakeringen.

Lyrisch:

'Mensen zijn zo gemaakt dat zij het onzegbare aan elkaar duidelijk kunnen maken zonder woorden. In eeuwige seconden zo vluchtig als een ademtocht.'

Dan weer poëtisch:

'Korte, lange vlagen kussen / zwermen zoenen noem je liefde / dat betonnen knoesten twijgen / groen blad, rooie wangen krijgen / maar ook harde noten kraken / stenen slijpen tot zij zingen / stenen kloven tot zij stromen.'

Soms vertwijfeld:

'Dat ik niet wonen kan / en overal wil zijn en blijven / de talmer die ik ben / de tantelaar.'

Maar ook romantisch:

'Liever een dag vlak bij jou dan duizend dagen van je weg.'

Of getekend naar het leven:

'We waren jong / we werden oud. Maar voor liefde niet te oud / lange liefde is een touw / zevenmaal getwijnd / Neem de tijd voor liefde / ogenblik voor eeuwigheid / deze dag voor liefde.'

Hij schreef erover in snelle schetsen op bierviltjes of in minder snelle schetsen in lange brieven. Dit gedichtje met de titel 'Liedje' van jaren geleden vond ik deze weken terug.

Ik heb een kamertje
boven mijn ogen
met stromend water

en een bed voor jou

Ik heb een gekte
in mijn kop voor jou
een spiegellende
dansvloer

Ik heb een leeg huis
in mijn hart voor jou
daar klonk geen klok
geen stap geen woord
kom daar
en klink voor mij

En op een zwoele zomeravond gaf hij mij een kaartje met drie regels onder de titel 'Oogopslag':

*Zoals een vogel op zijn eerste vlucht
de wijde van de lucht al kent
maar niet de plek van landen*

zo wisten wij.

Maar liefde was meer voor Huub. Liefde was voor hem ook - woorden die hij hier eindeloos vaak heeft uitgesproken - 'die duizenden nuances van vriendelijkheid en vriendschap, van hartstocht en hoofsheid, van tact en geduld, van bedachtzame eerbied en mededogen, van lange trouw en spontaniteit waarmee mensen elkaar bejegenen. De denkkraft en intuïtiekraft, de wijsheid en wetenschap, en alle fantasie en volharding en optimisme waarmee de aarde wordt opgebouwd, steeds opnieuw tegen alle afbraak in. Alles wat ten goede is, alles wat zingen en in vervoering brengt, alles wat troost en tot bezinning leidt en alles wat bijdraagt tot iets meer recht en vrede voor zoveel mogelijk mensen. Er is in onze samenleving behoefte aan plaatsen waar die liefde wordt geleerd en aangemoedigd. Zonder liefde valt een samenleving uit elkaar en raken mensen ontheemd.'

Even terug naar het lijstje 'Liefste namen voor al wat omgaat in het heelal'. Zoals ik eerder zei, zou het woord 'verte' uit de top vijf van de negenentwintigjarige Huub door zijn alter ego op leeftijd waarschijnlijk vervangen zijn door visioen, een vaak terugkerend begrip in zijn werk. Het visioen van een betere wereld. 'Is deze wereld die in tientallen eeuwen is gegroeid en opgebouwd dan niet goed genoeg? Of tenminste de best mogelijke?' kon hij retorisch vragen. Het antwoord, zijn antwoord dat hij ontleende aan het bijbelse verhaal: Nee, omwille van het alom heersende onrecht. Nee, omwille van allen die worden vernederd, geknecht, gemarteld, weggegooid. Nee, omwille van deze aarde die we om zeep helpen. Met instemming citeerde hij de Chileense president Allende kort voor diens dood: 'Wij willen geen gefingeerd gezonde economie met ondervoeding, hoge kindersterfte, gebrek aan cultuur en verachting voor de waardigheid van de mens. Een dergelijke economie is voor ons ongeneeslijk ziek.' Zo'n positiebepaling kwam Huub soms op kritiek te staan. Te politiek,

te radicaal. Het mocht wel wat mystieker. Voor Huub kon het niet politiek genoeg. Zijn adagium was: 'Scherp je ogen en oren voor de kleinste tekenen van opleving, nieuw begin, nieuwe wereld en sluit je daar zonder aarzelen bij aan.'

Hij probeerde wat en waar hij kon. Was lid van Kunstenaarsverzet, richtte het Chilicomité op, zorgde twee jaar lang voor een Libanese vluchteling die bij hem op de deur had gebonkt. Haalde Yoseph, die wonderbaarlijke, erudiete, verslaafde Zuid-Afrikaanse paradijsvogel uit de cel, als hij weer eens was opgepakt, betaalde zijn borg, praatte uren met hem, hielp hem te settelen in Duitsland. Hij bracht met succes een beweging op gang om Hermela, het Ethiopische meisje zonder verblijfsvergunning, in Nederland te houden. Hermela die op de dag dat zij achttien werd, uit de Albert Heijn werd gehaald om te worden uitgezet. Na de brand in het detentiecentrum op Schiphol hield hij een gloedvol betoog in de snijdende avondkou met verwaaide haren en tranende ogen. Hij riep tegen de wind in: 'Er zijn hier niet elf mensen omgekomen. Maar elf keer één mens. We zijn hier een protest begonnen dat niet mag verstommen.' Hij pleitte voor een kinderpardon. Kreeg het aan de stok met de IND, nadat hij het klinkeren - het in de vroege ochtend gedwongen op straat zetten van uitgeprocedeerde vluchtelingen - had vergeleken met deportaties in de Tweede Wereldoorlog. De directeur van de IND dreigde met een rechtszaak. Laat maar komen, zei Huub. Hij was voor de duvel niet bang. Rebels jongetje, rebelse man.

Van de bijbel leerde hij 'onverzoenlijke' hoop. Hoop die zich niet verzoent met feiten. Die tegen de feiten indenkt en invoelt. De gedachte dat we ons moeten neerleggen bij de bestaande orde, deed hij af als cynisme. En - hij kreeg er geen genoeg van dat te herhalen - het bijbelse verhaal is een doorlopend geding tegen dat cynisme en een leerschool voor utopische verbeelding. Het draagt het stoutmoedigste toekomstvisioen van heel de wereldgeschiedenis uit: van een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. Huub had besloten dat visioen ernstig te nemen en met zichzelf afgesproken naar de vervulling ervan te blijven verlangen. Al werd dat verlangen behoorlijk beproefd en was het hem soms droef te moede. Huizen waarin bewoners met een andere ideologische kleur hun intrek namen, liedjes die verboden bleven, bezielde gemeenschappen die afkalfden.

En dan was er altijd nog de wereld. Deze wereld. Wat zou Huub gevonden, gedaan hebben? vragen mensen. Ik weet het niet. Goed dat hij het niet meer hoeft mee te maken, heb ik vaak gedacht. Was zijn onverzoenlijke hoop bestand geweest tegen zoveel wreed lijden? Zou in zijn broze lichaam de droeve ondertoon de hoop hebben overstemd? Of zou hij zijn donkere tegenstem hebben verheven? Zou hij de opstandige zijn gebleven die hij altijd was? In een van zijn laatste gedichten uit 2018 schrijft hij:

*Die nieuwe wereld, die komt anders
dan wij dachten en hoopten.
Zij komt met droogte wolven overstroming
aardbevingen brandende wouden*

*luchtlagen verzadigd van CO₂
misbruikte kinderen ligende kerken
met wreed getwitter in smoking
naakt in vernedering komt zij.*

*En wij aanschouwen en omhelzen haar,
zijn in haar. Niet wetend hoe verder.
Wij zullen stilte zingen, oefening
in solidariteit en volharding.*

*Wij zijn, zeg maar, van geloof hoop liefde
deze drie - de grootste is de liefde.*

In 2021 zei hij nog dit: 'Ik wil iedereen op het hart drukken om de moed niet op te geven. En dat is moeilijk, maar ook de kern van het geloof. Dat je volhardt in het visioen. Dat je je dat niet laat ontnemen. En dan moet je veel zingen. Want zingen komt het dichtst bij het visioen. Je kan zingen wat je soms niet kan zeggen. Als je het zegt, dan klinkt het protserig. Als je het zingt, doet het tot je verbazing met je wat iets anders niet doet. Het tilt je op een houdt je staande, hoop ik.'

Wat zou zijn reactie geweest zijn op deze wrede wereld? Ik weet het niet. Ik weet het wel. Hij zou met instemming Henriette Roland Holst hebben geciteerd: 'Naar volmaakte liefde stijgt alles mee.' Om eraan toe te voegen. 'Al duurt het drie miljoen jaar.'

En nu is het 3 november 2024. Het is voorbij maar niet over. 'Steeds is alles er.' Zijn donkere stem, zijn sombere zwijgen, zijn zachte ogen, zijn opverende blik, de hand tegen zijn wang en tegen de mijne. Hij is er. In de schilderijen, de blauwe inktvlekken op de bank, zijn lege stoel, zijn vest dat ik draag. In zijn laatste aantekeningen op verfrommelde papiertjes, de overal slingerende brillen en horloges. In de ochtend, de vrieskou, de nacht, de lentezon. Aanwezigheid werd afwezigheid bleef aanwezigheid. Steeds is alles er. In mij.

Dan lees ik zijn opdracht van 1 november 2020 in mijn exemplaar van *Handgeschreven* - Huubs verzamelde gedichten - en denk: misschien past het liedje waar deze lezing mee begon - en zal eindigen - toch ook onder het kopje 'rouw'. In zijn mooie, bijna vrouwelijke handschrift staat er: 'Waar we ook heengaan, waar je ook, waar ik ook, liefde het woord.'